

PETER A. CLAYTON

CRONICA FARAONILOR

CONSEMNAREA, DOMNIE DE DOMNIE,
A SUVERANILOR ȘI A DINASTIILOR
DIN EGIPTUL ANTIC

cu **350** de ilustrații, dintre care **130** color

enciclopedia RAO

(Pagina 1) Ramses al III-lea își zdrobește
dușmanii în fața lui Amon. Peretele sudic
al Primului Pilon, Medinet Habu (Teba)
(Frontispiciu) Basorelief din calcar pictat,
cu Merytaton oferindu-i fructe de
mătrăgună soțului ei, Semenkhare.
Muzeul din Berlin.

Peter A. Clayton
Chronicle of the Pharaohs
© 1994, Thames&Hudson Ltd, Londra
Text © 1994 Peter A. Clayton

Grupul Editorial RAO
str. Turda nr. 117-119, sector 1,
București
e-mail: office@raobooks.com
www.rao.ro; www.raobooks.com

Peter A. Clayton
Cronica Faraonilor
© Enciclopedia RAO 2007,
pentru versiunea în limba română

Traducere din limba engleză
Gina Frîncu

Orice reproducere sau preluare parțială
sau integrală, prin orice mijloc, a acestui
text și/sau a iconografiei cuprinse în
lucrarea de față este strict interzisă,
acestea fiind proprietatea exclusivă a
editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României

Clayton, Peter A.

Cronica faraonilor / Peter A. Clayton;
trad.: Gina Frîncu.-București:
Enciclopedia RAO, 2007
Index

ISBN 978-973-717-166-5

Frîncu, Gina (trad.)

94(32)

Tipărit în Slovenia de MKT PRINT

ISBN 978-973-717-166-5

CUPRINS

paginile 6–7

Prefață:
zeii-regi ai Nilului

paginile 8–13

Introducere:
cronologia Egiptului antic

DINASTIILE „0”–II paginile 14–29

PRIMII FARAONI
Perioada Dinastică Timpurie

3150–2686 î. Hr.

*De la Narmer la Khasekhemui:
unificarea Egiptului*

DINASTIILE III–VI paginile 30–67

CONSTRUCTORII DE PIRAMIDE

Vechiul Regat

2686–2181 î. Hr.

*Djoser, Kheops, Khefren și Mikerinos:
piramidele de la Saqqara și Gizeh*

DINASTIILE VII–XVII paginile 68–97

HAOS ȘI RENĂȘTERE

Prima Perioadă Intermediară

2181–2040 î. Hr.

*Prăbușirea autorității centrale:
regii rivali din Memphis și Herakleopolis*

Regatul Mijlociu

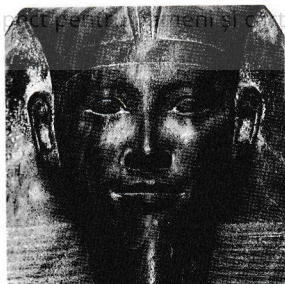
2040–1782 î. Hr.

*De la Mentuhotep I la regina Sobekneferure:
reunificarea și expansiunea în Nubia*

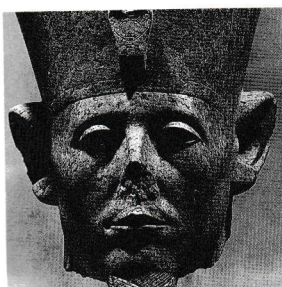
A Doua Perioadă Intermediară

1782–1570 î. Hr.

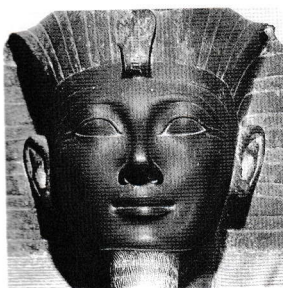
*Invazia hicsosilor
Stăpânirea asiatică de la Avaris, în Delta*

Kheops
DINASTIA IV

Senusret III
DINASTIA XII

Tuthmes III
DINASTIA XVIII

Psusennes I
DINASTIA XXI

DINASTIILE XVIII–XX paginile 98–171

CONDUCĂTORII UNUI IMPERIU

Noul Regat

1570–1070 î. Hr.

Restaurarea conducerii pământene a egiptenilor sub Ahmosis, marea epocă a lui Tuthmes al III-lea, Akhenaton, Tutankhamon și Ramses al II-lea

DINASTIILE XXI–XXXI paginile 172–205

SLĂBIREA PUTERII

FARAONILOR

A Treia Perioadă Intermediară

1069–525 î. Hr.

*Dinastiile din Deltă din Tanis, Bubastis și Sais;
intervenția regilor kushiți*

Perioada Târzie

525–332 î. Hr.

*Cucerirea și recucerirea perșilor Achemenizi;
interludiu nubian*

paginile 206–217

Perioada Greco-romană

332 î. Hr. – 641 d. Hr.

*Alexandru cel Mare, Cleopatra
și romanii*

pagina 218

Cele cinci nume regale ale faraonilor

pagina 219

Bibliografie selectivă

pagina 220

**Mulțumiri și
autorii ilustrațiilor**

paginile 221–224

Indice alfabetic

PREFAȚĂ: ZEII-REGI AI NILULUI

Statuetă din aliaj de cupru a lui Amenemhat al III-lea (1842–1797 î. Hr.) îngenucheat, parte a unui grup rar de figurine din acest metal înfățișându-i pe faraon, pe soția lui și pe principalii scribi (pp. 87–89). Colecția George Ortiz, Geneva.

Civilizația egipteană a fost una dintre cele mai importante din lumea Antichității și, cu siguranță, cea mai durabilă, dăinuind mai mult de 3 000 de ani. În mintea oamenilor obișnuiți, imaginile care apar primele sunt cele ale piramelor, uriașul Sfinx de la Gizeh, enormele temple și fabuloasele comori păstrate în nisipurile aride ale Egiptului. Dar cum rămâne cu oamenii răspunzători pentru asemenea splendori?

Faraonii din Egiptul antic erau zei-regi pe Pământ, devenind zei de drept după ce mureau. Ei aveau în mâinile lor puteri de viață și de moarte, simbolurile demnității deținute, toiagul și biciul, indicând acest fapt. Aveau în stăpânire mijloace pe care multe dintre statele moderne ar fi nevoite să se străduiască din greu să le întreacă. E nevoie doar să apelăm la unele statistici, ca să înțelegem asta. De exemplu, Marea Piramidă a lui Kheops (Khufu) de la Gizeh, având inițial o înălțime de 146 metri și întinzându-se pe o suprafață de 5,3 hectare, a fost cea mai înaltă construcție din lume până în secolul al XIX-lea, cu toate că a fost clădită pe la jumătatea celui de-al treilea mileniu înainte de Hristos, iar noi nici acum nu știm precis cum a fost făcută. Suprafața bazei sale e atât de vastă, încât pot să încapă pe ea catedralele din Florența, din Milano, St. Paul și Westminster Abbey, din Londra, precum și Sf. Petru din Roma, și tot ar mai rămâne ceva loc.

Imensele tezaure de metale prețioase și de giuvaieruri care, în mod miraculos, au fost scăpate din vedere de jefuitorii de morminte, sunt aproape de neînchipuit. Sarcofagul interior, din aur masiv, al lui Tutankhamon, este o capodoperă artistică neprețuită; până și la actualul curs al gramului de aur, ar valora aproape un milion de lire sterline (1,5 milioane de dolari), iar masca lui funerară din aur, 105 000 de lire sterline (155 000 de dolari). Și a fost doar un faraon de o importanță minoră; averea faraonilor mai însemnați, cum a fost Ramses al II-lea, prin comparație, e de neînchipuit.

Numele altor mari faraoni au rămas peste veacuri. Printre cei care au clădit piramide nu se numără doar Kheops, ci și faimosul său predecesor Djoser – a cărui piramidă în trepte domină necropola regală din Saqqara – și succesorii săi Khafren (Khafre) și Mikerinos (Menkaure). Printre monarhii ulterioari se numără Tuthmes al III-lea, Amenophis al III-lea și Seti I, ca să nu-l mai punem la socoteală și pe scandalosul rege eretic Akhenaton. Cu toate acestea, o parte din fascinația pe care o exercită o abordare mai aprofundată a istoriei Egiptului o constituie descoperirea unor noi nume de mai mică însemnătate și a unor domenii proaspete de cercetare. Importanța soțiilor faraonilor într-o societate bazată pe descendența în linie maternă și măsura în care reginele Egiptului au putut să dețină și chiar au deținut puterea supremă de drept – Sebekneferure, Hatshepsut și Twosret, ca să le numim doar pe trei dintre ele – reprezintă doar cea mai proeminentă dintre cele câteva teme de cercetare nou apărute.

Cei 170 sau mai mulți faraoni cunoscuți au făcut parte cu toții dintr-o descendență regală care se întoarce în timp până pe la anul 3100 î. Hr., ajungând până la cel din urmă faraon indigen, care a murit în anul 343 î. Hr., fiind urmat de perși și apoi de o dinastie greacă, a Ptolemeilor, dăinuind până la sinuciderea Cleopatrei a VII-a, în anul 30 î. Hr. Conform Marelui Preot al Heliopolisului din secolul al III-lea î. Hr., Manethon – a cărui listă a monarhilor egipteni a supraviețuit în bună măsură datorită scrierilor clericilor creștini – putem să împărțim o mare parte din acest imens interval

Respect

Familia regală: regele din Dinastia XVIII Akhenaton (1350–1334 î. Hr.) și soția sa Nefertiti, cu trei din cele șase fete mici ale lor. Intimitatea scenei este fără precedent în arta timpurie egipteană. Muzeul din Berlin.

de timp în 30 de dinastii. Egiptologii de azi grupează aceste dinastii în epoci mai întinse, cele trei etape majore ale domniei faraonilor fiind numite Vechiul Regat, Regatul Mijlociu și Noul Regat, fiecare dintre ele încheindu-se cu câte o perioadă de declin, acestea fiind desemnate ca „Perioade Intermediare”.

În *Cronica faraonilor*, această emoționantă și incandescentă succesiune de suveranități întinsă pe 3 000 de ani este urmărită așezându-i pe fiecare dintre faraoni în propriul context. Acolo unde a fost posibil, am aruncat câte o privire spre chipurile faraonilor, fie prin intermediul basoreliefurilor sau al statuilor, fie, în situații destul de rare și incitante, după adevărata înfățișare a mummiei răposatului suveran. De-a lungul secolelor, operele artistice ne-au dezvăluit divina mulțumire de sine a faraonilor din Vechiul Regat, chipurile brăzdate de griji ale suveranilor din Regatul Mijlociu, precum și trăsăturile puternice și încrezătoare ale faraonilor războinici din

Noul Regat. Atât de mare le era puterea în Egipt și, la răstimpuri, în întregul Orient Apropiat, încât cuvintele lui Shelley, „Ascultă-mi cu îngăduință vorbele, Măria Ta, și disperarea!”, răsună ca o veritabilă reflectare a atotputerniciei lor.

În fiecare an sunt publicate numeroase volume despre Egiptul antic, despre diverse aspecte ale istoriei și culturii sale. Aici, pentru prima dată, aruncăm o privire globală asupra acestor oameni extraordinari, faraonii, care, deși erau tot ființe omenești, erau priviți ca niște zei pământeni, și ale căror edificii au însemnat – și până și astăzi sunt astfel considerate – creații ale zeilor înșiși.

Ramses al II-lea (1279–1212 î. Hr.), într-o postură caracteristic de agresivă, înșfăcând de păr trei prizonieri asiatici, gata să-i decapiteze cu toporișca ținută în mână stângă. Muzeul din Cairo.

Egiptul și Nilul

Egiptul este o țară a contrastelor geografice extreme, fapt recunoscut de egiptenii antici prin numele date celor două regiuni diametral opuse. Fâșia îngustă și bogată din punct de vedere agricol aflată de-a lungul Nilului a fost numită *Kmt*, „Pământul Negru”, în timp ce neprimitorul deșert era *Dsrt*, „Pământul Roșu”. Deseori, în Egiptul de Sus, deșertul ajunge până la malul apei.

Mai exista și o delimitare între nord și sud, linia fiind trasată aproximativ prin zona orașului Cairo de azi. La nord, era Egiptul de Jos, unde Nilul se împărștia în evantai, cu cele câteva guri ale lui, formând *Delta* (numele provenind de la forma răsturnată a celei de-a patra litere, delta, din alfabetul grec). La sud, era Egiptul de Sus, întinzându-se până la Elephantina (Assuan). Cele două regate, Egiptul de Sus și cel de Jos, au fost unificate în circa 3100 î. Hr., dar având fiecare propriile privilegii. Scunda Coroană Roșie (numită *deshret*) reprezenta Egiptul de Jos, iar simbolul ei era papyrusul. Egiptul de Sus era reprezentat de înalta Coroană Albă (*hedjet*), simbolul acesteia fiind lotusul înflorit. Combinația dintre coroana roșie și cea albă a fost numită *shmty*. Cele două ținuturi puteau fi personificate de asemenea prin Cele Două Doamne, respectiv zeița cobră Wadjet din Buto și zeița vultur Nekhbet din Nekheb.

(Jos) Simbolurile Egiptului de Sus și de Jos

EGIPTUL DE SUS

EGIPTUL DE JOS

Coroana Albă
(*hedjet*)

Coroana Roșie
(*deshret*)

Dubla Coroană
(*shmty*)

Lotus

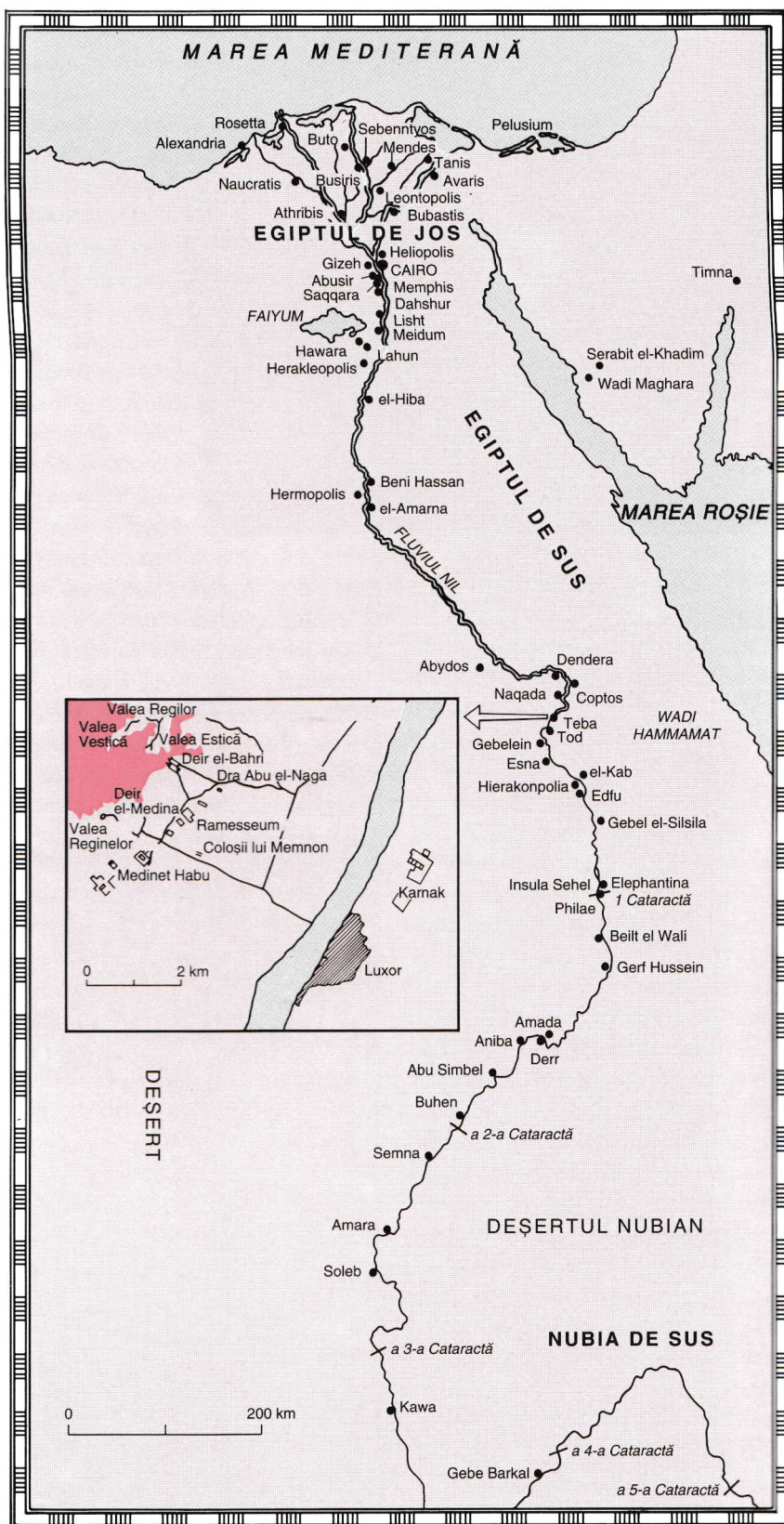
Papirus

Vultur

Cobră

INTRODUCERE: CRONOLOGIA EGIPTULUI ANTIC

În prima parte a secolului al VI-lea î. Hr., Solon (circa 640–560 î. Hr.), omul de stat și legiuitorul atenian, a călătorit în Egipt. Acolo, a vizitat templul din orașul Naucratis, din Deltă, o așezare întemeiată de puțină vreme de grecii din Milet. Solon, fiind un mare om de stat dintr-o cetate măreață, era pe bună dreptate mândru de Atena și de îndelungatul ei trecut, numai că a fost pus la punct iute de preoții din templu, cu care discuta despre istorie, atunci când aceștia i-au replicat, cu o ironie mușcătoare: „Voi, elenii, nu sunteți decât niște copii”. Voiau să spună, și aveau dreptate, că istoria Greciei nu se putea compara sub nici un aspect, în privința întinderii și a conținutului, cu cea a Egiptului.

Din acest punct de vedere, afirmația lor era corectă, dar este interesant de reliefat faptul că preoții înșiși nu erau decât moștenitorii unei îndelungate tradiții care se întindea cu aproape 3 000 de ani în trecut. În timp ce, în mod evident, aveau la îndemână mijloace care nu mai există în ziua de azi, ei trăiau într-o epocă în care grandoearea Egiptului antic era de mult apusă și nu putem ști exact de ce documente istorice dispuneau în vremea aceea. Existența anumitor consemnări detaliate este dovedită de faptul că Manethon, un preot greco-egiptean născut la Sebennytos, în Deltă, a fost capabil să scrie o istorie amănunțită a Egiptului, cu 300 de ani mai târziu, în secolul al III-lea î. Hr.

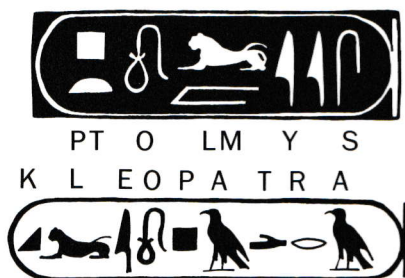
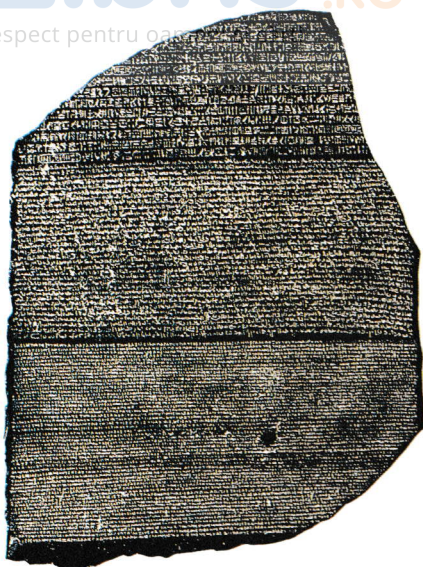
MANETHON ȘI CULTUL LUI SERAPIS

Manethon a trăit pe timpul domniei lui Ptolemeu I, guvernator și satrap al Egiptului din 323 până în 305 și rege din 305 până în 282 î. Hr. Plutarh ne spune că Manethon a fost unul dintre cei doi sfătuitori ai regelui și că s-a preocupat de introducerea cultului lui Serapis. Acest zeu, înfățișat ca un bărbat cu barbă și o *modius* (măsură) de grâu pe cap, era o combinație a concepțiilor egiptene și grecești, care exercitau o mare atracție și al căror cult, sub stăpânirea Romei, s-a răspândit până în York-ul roman (*Corpus Inscr. Lat.* VII, 240). Alexandria era renumită pentru templul închinat lui Serapis, cu celebra statuie de cult a sculptorului Bryaxis, plasată în templu pe la 286 î. Hr., tot atât de mult ca și pentru ulterioara sa bibliotecă și pentru faptul că acolo a fost înmormântat Alexandru cel Mare. Asocierea dintre Manethon și întemeierea cultului poate fi confirmată prin apariția numelui său pe soclul unei statui, descoperit în templu lui Serapis din Cartagina (*CIL* VIII, 1 007); poate fi un portret bust de-al lui, dar aceasta n-o vom ști niciodată.

Manethon și istoria Egiptului

Istoria egipteană a lui Manethon (cunoscută și sub numele de *Însemnări despre Egipt*) ne oferă structura principală – sau scheletul – cronologiei egiptene de care ne folosim în prezent. El a împărțit istoria Egiptului în dinastii (în principal, în case domnitoare), în număr de 30, după cum vom observa, începând de la unificarea Egiptului, în circa 3100 î. Hr., până la moartea celui din urmă faraon egiptean indigen, Nectanebo al II-lea, în anul 343 î. Hr. Uneori, la istoria de după această dată se mai adaugă două dinastii – a XXXI-a și a XXXII-a – anume a Doua Perioadă Persană, precum și suveranii macedoneni înrudiți cu dinastia Ptolemeică, aceasta din urmă încheindu-se cu sinuciderea ultimei sale reprezentante, Cleopatra a VII-a, în anul 30 î. Hr.

Fapt curios, deși lui Manethon i se dă multă credibilitate, dintre lucrările lui nu s-a păstrat nici un text integral. E posibil ca, într-o zi, să fie descoperită vreo ediție pe papirus, provenită poate dintr-unul dintre orașele din Faiyum, care au furnizat atât de multe materiale literare și istorice pe papirus, din epoca greco-romană. *Istoria* lui Manethon ne este cunoscută doar printr-un noroc, deoarece a fost foarte mult luată în considerare în Antichitate, iar unii scriitori, ale căror opere au supraviețuit, au citat copios din ea. Cei mai însemnați dintre aceștia au fost Flavius Iosephus (care a scris în ultima parte a secolului I d. Hr.), în lucrările sale *Antiquitates Iudaicae* și *Contra Apionem*, precum și cronograful creștinismului Sextus Iulius Africanus, a cărui *Cronică* provine (cu aproximație) din anul 220, sau episcopul Eusebiu din Cezareea, ale cărui scrieri adaugă alți 100 de ani, în prima parte a secolului al IV-lea. După vreo cinci secole, lucrările acestor din urmă doi scriitori aveau să fie folosite ca fundament pentru o istorie a lumii de călugărul Gheorghe, acesta fiind secretar (ulterior cunoscut sub numele de Syncellus) al patriarhului bizantin Tarasius (784–806).

(Sus) Piatra de la Rosetta este poate una dintre cele mai celebre anticritități din lume. A trecut în posesia Marii Britanii prin articolul 16 al Tratatului de la Alexandria, din 1801. Comparând cartușul lui Ptolemeu de pe piatră cu cel al Cleopatrei, de pe obeliscul Philae de la Kingston Lacy, din Dorset, Champollion a fost în măsură să identifice câteva litere care coincideau, iar acestea au stat la baza descifrării lui. British Museum.

Toți acești autori au luat ceea ce au dorit din izvoarele lor, astfel încât să-și atingă scopurile, motiv pentru care relatarea lui Manethon mai există doar fragmentar, prin intermediul acestor lucrări ulterioare.

Izvoarele lui Manethon au fost foarte amestecate. Evident, avea acces la arhivele templului, din moment ce știm că era preot la templul din Heliopolis (biblicul oraș On). Însuși numele lui are conotații savante, deoarece pare să fie legat de Thoth, zeul înțelepciunii, cel cu cap de ibis, care a inventat hieroglifile. Ar putea să semnifice „Iubit de Thoth“, sau, poate, „Dar al lui Thoth“. Printre sursele sale au fost istoriile oficiale pe papyrus, cărțile sfinte ale templului și inscripțiile istorice de pe zidurile templului, cum ar fi listele faraonilor descrise mai jos, relatarea lui Ramses al III-lea despre bătăliile sale cu popoarele mării de la Medinet Habu, precum și multe altele care nu s-au mai păstrat. La toate aceste posibile izvoare, el a adăugat o mulțime de legende din tradiția populară și povești despre suverani, unele departe de a fi credibile. De asemenea, era evident familiarizat cu scrierile lui Herodot, istoricul grec din Halicarnas, care vizitase Egiptul în jurul anului 450 î. Hr. și scrisese multe despre această țară și istoria ei, în cartea a II-a a *Istoriei* sale.

Cronologie egipteană: dovezile din inscripții

Pornind de la o istorie literară incompletă și de multe ori deformată, putem să examinăm câteva dintre adevăratele izvoare scrise. Cu toate că ele s-au păstrat din Antichitatea egipteană, cam după sfârșitul secolului al IV-lea, n-au mai putut fi citite. Ultima inscripție datată, în hieroglifice egiptene, a fost cea de pe templul din Philae, din anul 394. După aceea, „cheia“ s-a pierdut, cu toate că mulți învățați, în timpul Renașterii europene, precum și, ulterior, preotul iezuit Athanasius Kircher (1602–1680) au avut curajoase tentative de a le descifra, deseori cu rezultate incredibile. În anul 1761, un alt cleric, abatele Jean Jacques Barthélemy, a publicat o lucrare în care sugerează că inelele ovale întâlnite în unele semne hieroglifice ascund nume regale. Tocmai pornind de la aceste „ovale“, numite acum cartușe, Jean François Champollion a fost în măsură să „spargă codul“ hieroglifelor egiptene cu **Piatra de la Rosetta**. Această lespede din bazalt negru, cu o formă ciudată, a fost descoperită de un ofițer genist francez, locotenentul P.F.X. Bouchard, în cadrul expediției napoleoniene din Egipt, la Fort Julien, în dreptul gurii Rosetta a Nilului, în anul 1799. Inscripțiile de pe ea cuprind trei tipuri de scrieri reprezentând două limbi. Partea superioară e scrisă cu hieroglifice egiptene, centrul este în alfabetul demotic egiptean, iar secțiunea inferioară e în greacă. Cea din urmă a fost lesne tălmăcită, dezvăluind faptul că inscripția, Decretul de la Memphis, reprezintă un decret al lui Ptolemeu al V-lea, datat în anul 9 al domniei sale, adică 196 î. Hr. Având la bază aceste date, Champollion a fost în măsură să-și desăvârșească epocala *Lettre à M. Dacier* (*Scrisoare către dl Dacier*), în anul 1822, deschizând stăvilul pentru șuvoiul de descifrări a hieroglifelor egiptene.

În afara inscripțiilor clericale, cum au fost Piatra de la Rosetta, Piatra de la Shabaka (p. 192), sau altele, ca, de pildă, inscripția nr. 81 de pe stânca din Sehel (p. 33), mai există doar câteva izvoare conținând inscripții aparținând cu adevărat istoriei și cronologiei egiptene. S-au mai găsit referiri la anumite mici intervale cronologice, deseori reflectând rolul jucat de o anumită persoană în cadrul lor, mărturiile pe care le oferă fiind firave și, deseori, greoaie.

(Sus) Un fragment din Piatra de la Palermo (43,5 cm înălțime și 25 lățime).

Se crede că, la origine, acest monument a avut peste doi metri lungime și cam 60 de centimetri înălțime. Este alcătuit dintr-o serie de casete în care sunt înscrise numele regelui și evenimentele care au marcat domnia acestuia, după număratoarea anilor (în mod asemănător cu datarea legilor după anul de domnie în Anglia). Astfel, găsim anumite înregistrări sub numele unui rege, cum ar fi „Anul 4 Prima Celebrare a Sărbătorii Sokar”. Datări similare după ani și evenimente se găsesc și pe unele mici inscripții în fildeș de la Abydos și Saqqara, legate de obiecte personale, cum ar fi sandalele (pp. 22, 24). Muzeul din Palermo, Sicilia.

Cea mai timpurie dintre mărturiile care au supraviețuit este **Piatra de la Palermo**, datând din Dinastia V (2498–2345 î. Hr.). O vastă porțiune din această lespede neagră din diorit se află în Muzeul Palermo din Sicilia, iar fragmente mai mici se găsesc la muzeul din Cairo și la Muzeul Petrie, al Universității din Londra. Fragmentul din Palermo este inscripționat pe ambele fețe și înregistrează date despre câțiva dintre ultimii regi din perioada predinastică, de dinainte de anul 3150 î. Hr., urmați de suveranii de până la mijlocul Dinastiei V, încheind cu Neferirkare.

Lista regală de la Karnak (acum aflată la Luvru) conține o înșiruire a suveranilor începând cu cel dintâi și ajungând până la Tuthmes (Tuthmosis sau Tuthmose) al III-lea (1504–1450 î. Hr.). Deține un avantaj suplimentar prin faptul că ea consemnează numele multora dintre obscurii suverani din a Doua Perioadă Intermediară (Dinastiile XIII–XVII).

Lista regală de la Abydos este încă *in situ* pe pereții coridorului, în Sala Strămoșilor din magnificul templu al lui Seti I (1291–1278 î. Hr.). Aceasta îl arată pe Seti împreună cu tânărul său fiu (ulterior Ramses al II-lea), înaintea unei liste cuprinzând cartușele a 76 de suverani, înșirate pe două rânduri, de la cel dintâi faraon și până la Seti (al treilea rând de cartușe de pe zid doar îl repetă pe cel al lui Seti). Suveranii din a Doua Perioadă Intermediară nu sunt trecuți (de aici și valoarea Listei de la Karnak, de mai sus), după cum nu apar nici cartușele faraonilor de la sfârșitul Dinastiei XVIII, cei de după Amenophis al II-lea, considerați nedemni de a fi consemnați, din cauza asocierii lor cu „erezia” Amarna (Akhenaton, Semenkharé, Tutankhamon și Ay: vezi pp. 120–139). Un duplicat grav deteriorat al acestei liste, numai că aranjat pe trei rânduri, în loc de două, a fost descoperit în templul din

(Dreapta) Lista regilor din Abydos, aflată în British Museum, este o copie mult inferioară a mai cuprinzătoarei liste regale (p. 12) din Sala Strămoșilor sau a Consemnărilor din templul din Abydos.

Seti I și tânărul său fiu, viitorul Ramses al II-lea, slăvind numele înscrise pe cartușe ale strămoșilor lor, în Sala Strămoșilor sau a Consemnărilor, a templului din Abydos. Strămoșii nedemni, ca regina Hatshepsut sau faraonii „Amarna” (pp. 120–139), sunt, în mod convențional, omiși de pe listă.

apropiere, al lui Ramses al II-lea. Cunoscut sub numele de **Lista regilor din Abydos**, se află în prezent la British Museum.

O altă listă inscripționată pe piatră este **Lista regală de la Saqqara**, aflată acum la muzeul din Cairo. A fost descoperită în mormântul scribului regal Thunery, din Saqqara, și conține 47 de cartușe (inițial a avut 58), mergând de la Anedjib, din prima dinastie, până la Ramses al II-lea, din nou omițându-i pe suveranii din cea de-a doua Perioadă Intermediară.

Cronologie egipteană: Canonul regal din Torino

Cea mai bună consemnare a cronologiei suveranilor egipteni este, din nefericire, cea mai deteriorată și, în prezent, incompletă. Este vorba despre papyrusul cunoscut sub numele de Canonul regal din Torino, oraș în al cărui muzeu poate fi găsit. Inițial, proprietate a regelui Sardiniei, printr-o întâmplare tragică a fost prost împachetat și grav deteriorat în timpul transportului. Lista suveranilor, inițial peste 300, este caligrafiată de o persoană foarte cultivată, pe spatele unui lung papyrus din perioada ramesizilor, având consemnări pe față, sau pe recto. Acest lucru face ca datarea lui să fie cam pe la anul 1200 î. Hr. La fel ca și frânturile păstrate de la Manethon, sau ca primul rând de pe Piatra de la Palermo, începe cu dinastiile zeilor, urmate de cele ale suveranilor pământeni. Un aspect util este acela că oferă întinderea exactă a fiecărei domnii, în ani și chiar în luni și zile. Starea în care se află papyrusul pare atât de gravă, încât recompunerea lui din fragmente seamănă cu rezolvarea unui puzzle gigantic, din care lipsesc numeroase piese, așa că documentul care-ar fi trebuit să constituie principalul izvor pentru cronologia egipteană înseamnă acum coșmarul epigrafiștilor.

Stabilirea datelor reale în funcție de aștri

Chiar și având la dispoziție informațiile cronologice, poate părea surprinzătoare conștientizarea faptului că este extrem de dificil să fixezi datele reale sau absolute în cronologia egipteană. Cele mai multe dintre informațiile oferite de inscripții sunt relative, prin aceea că indică o succesiune de suverani legați între ei, uneori existând un interval de timp între două domnii, dar fixarea lor într-un cadru bine stabilit este, totodată, o cu totul altă poveste. Datele absolute

CALENDARUL NEPOTRIVIT

Discrepanța dintre anul laic egiptean de 365 de zile și anul astronomic de 365 de zile și un sfert a dus la apariția unor ciudate anomalii. Una dintre inscripțiile din timpul domniei lui Amenemhat al III-lea (1841–1791 î. Hr.) consemnează o vizită a lui Harurre, trezorierul regal, în Sinai, să extragă minereu de turcoaz în cea de-a treia lună a ceea ce se considera, conform calendarului laic, iarnă. Cu toate acestea, adevăratele condiții de climă preponderente erau cele din toilul verii, deoarece calendarul era depășit cu vreo șapte luni, iar Harurre consemnează cât de rău sufereau, el și oamenii săi, din cauza „munților care pârlău pielea” cu căldura excesivă. Așa cum consemnează un papyrus din epoca ramesidă, din secolul al XIII-lea î. Hr., „Iarna pică vara, lunile sunt cu susu-n jos, orele sunt amestecate”.

din Egiptul antic se bazează pe datarea astronomică. Acest lucru se realizează prin raportarea la calendarele laic și astronomic, printr-un calcul complicat care implică utilizarea ciclului sothiac de 1 460 de ani, bazat pe răsăritul heliacal al lui Sirius, sau Sothis, „steaua câinelui“. Vechii egipteni știau că anul are 365 de zile, dar nu făceau nici o ajustare pentru sfertul suplimentar de zi din fiecare an, așa cum procedăm noi cu anii bisecți, o dată la fiecare patru ani, la sfârșitul lui februarie. Din acel moment, calendarele lor, atât cel laic, cât și cel astronomic, s-au desincronizat treptat, ducând la diferențe de datare între ele. La un moment dat, o dată la fiecare 1 460 de ani, cele două calendare coincideau și arătau data corectă pentru scurt timp, până când, treptat, se desincronizau iarăși, până la sfârșitul următorului ciclu.

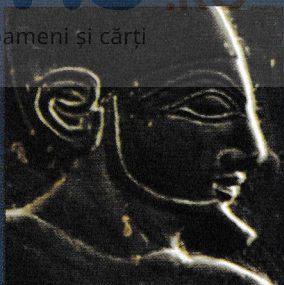
Despre răsăritul heliacal al lui Sirius se presupunea că ar coincide cu ziua Anului Nou din calendarul laic, dar acest lucru se întâmpla numai o dată la 1 460 de ani. Scribul din secolul al III-lea Censorinus consemna faptul că, în anul 139, cea dintâi zi a anului laic egiptean și răsăritul heliacal al lui Sirius chiar au coincis, acesta fiind sfârșitul unui ciclu sothiac. Fenomenul este confirmat, de asemenea, de reversul tetradrahmelor emise de monetăria din Alexandria, cu silueta unui fenix stând în picioare și înconjurat de un halo, alături de cuvântul grecesc AION (indicând sfârșitul unei ere); de asemenea, e datată, prin caracterele L B, ca fiind în al doilea an de domnie a împăratului Antoninus Pius, adică între 29 august 138 și 28 august 139. Este posibil, întorcându-ne în timp, ca asemenea coincidențe să se fi petrecut și în anii 1317 î. Hr și 2773 î. Hr.

Incidența răsăritului heliacal al lui Sirius este consemnată în al șaptelea an de domnie a lui Sesostriș al III-lea (1878–1841 î. Hr.), din Dinastia XII. Evenimentul este datat în a șaisprezecea zi a celei de-a patra luni a celui de-al doilea anotimp al celui de-al șaptelea an de domnie a suveranului. (Existau doar trei anotimpuri, nu patru, în Egiptul antic: inundațiile, semănatul și recoltatul, după care ciclul se relua.) Calculând în funcție de „coincidențele“ din anii 1317 î. Hr. și 2773 î. Hr., acest răsărit poate fi stabilit în anul 1872 î. Hr. O altă astfel de observație s-a petrecut în a noua zi a celei de-a treia luni a celui de-al treilea anotimp al celui de-al nouălea an al lui Amenophis I (1551–1524 î. Hr.); de aici rezultă o dată situată cândva, într-un interval de 26 de ani, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea î. Hr., din moment ce nu poate fi atât de clar identificată, așa cum a fost cazul datei lui Sesostriș.

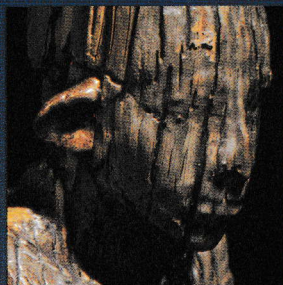
Aceasta demonstrează doar cât de fluidă poate să fie cronologia egipteană, calculată în mod esențial pe o structură a anilor de domnie a fiecăruia dintre suverani (acolo unde se cunosc) și care, socotind înapoi și înainte, este în mod fundamental legată de cele trei răsărituri heliacale ale lui Sirius menționate anterior. Este general acceptat că cronologia egipteană a căpătat un echilibru ferm începând din anul 664 î. Hr., debutul Dinastiei XXVI (Perioada saită) și al domniei lui Psammetichus I. Există, din acel moment, legături exterioare cu cronologiile civilizațiilor istorice mediteraneene, care devin tot mai ferme pe măsură ce se ajunge în perioada clasică și în cea romană. Marjele de eroare pentru dinastiile anterioare celei de-a XXVI-a sunt variabile; în timp ce în Noul Regat, o marjă de 20 de ani ar putea fi acceptabilă, aceasta va crește pe măsură ce ne întoarcem către începuturi, astfel încât datele din preajma unificării și din Perioada Dinastică Timpurie (Dinastiile „o“ – a II-a) ar putea fi subiecte ale unor fluctuații cuprinse undeva între 50 și 200 de ani.

CRONOLOGIA URMATĂ ÎN ACEASTĂ CARTE

Unele scrieri literare recente, atât dintre cele științifice, cât și dintre cele „de graniță“, au propus modificări bizare și inacceptabile ale cronologiei. Cea mai importantă lucrare din prima categorie este *Centuries of Darkness* (*Veacuri de întuneric*), a lui Peter James (1991), iar dintre celelalte, cărțile lui Velikovsky și von Däniken. Nu prea e de mirare că există o mare varietate a datelor propuse. În cartea aceasta, datarea luată în considerare este, în cea mai mare măsură, cea prezentată de dr. William J. Murnane, în al său *Penguin Guide to Ancient Egypt* (*Ghidul Penguin al Egiptului antic*) (1983).

Narmer

Rege din Dinastia I

Khasekhemui

DINASTIA „0”

3150–3050

„Scorpionul”

Narmer

DINASTIA I

3050–2890

Hor-Aha

Djer

Djet

Den

Anedjib

Semerkhet

Ka

DINASTIA II

2890–2686

Hotepsekhemui

Raneb

Nineter

Seth-Peribsen

Khasekhemui

SE TERMINĂ PERIOADA
PREDINASTICĂ

ÎNCEPE PERIOADA DINASTICĂ TIMPURIE

„Scorpionul”
Narmer
(datele
exacte
necunoscute)

Hor-Aha
Djer
Djet
Den
Anedjib
Semerkhet
Ka
(datele exacte
necunoscute)

DINASTIA „0”

DINASTIA I

3200

3150

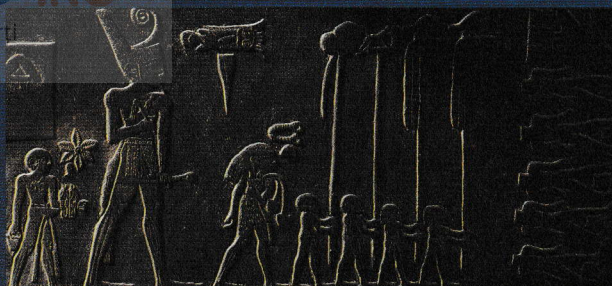
3100

3050

3000

2950

2900

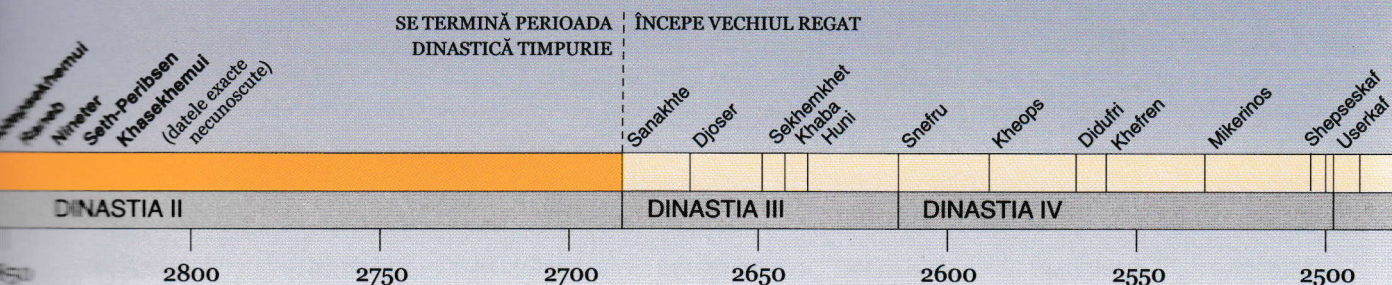

Narmer și purtători de stindarde

PRIMII FARAONI

Perioada Dinastică Timpurie 3150–2686 î. Hr.

A PARIȚIA CIVILIZAȚIEI în Valea Nilului, la sfârșitul mileniului al IV-lea î. Hr., avea să afecteze, într-un fel sau în altul, nu doar următorii 3 000 de ani de istorie egipteană, dar și multe dintre civilizațiile ulterioare din anticul Orient Apropiat. Înaintea acestei date, oamenii preistorici hoinăreau prin mlaștinile fluviului sau pe platoul deșertic Gebel, dar de ce oare, dintr-odată, o fi erupt civilizația egipteană, aproape ca floarea de lotus din apele primordiale ale uneia dintre vechile legende ale Facerii, și de unde să fi venit? Răspunsuri complete la aceste întrebări încă n-au fost găsite. Controversele încă se dezlănțuie, referitoare la originea celor dintâi regi: să fi provenit din centrul Africii, sau din ceea ce avea mai târziu să fie cunoscut sub numele de Semiluna Fertilă? Sursele istorice, chiar dacă mai târzii, par să fie cu toate de acord asupra faptului că primii regi ar fi venit din This, o regiune de pe undeva de lângă Abydos, în Egiptul Mijlociu, fiind numiți faraonii thinți. Oricare le-ar fi fost originea, ei au avut prevederea, dar și puterea de a se uni, de a plămădi primele două dinastii. Atât de mare este intervalul de timp, încât putem doar să speculăm, în multe cazuri, în privința situației economice și politice și a înaltului nivel tehnologic, a realizărilor artistice și a conștiinței religioase care, în vreo 500 de ani, au pus temelia multora dintre conceptele care aveau să guverneze, mai târziu, în anticul Egipt.

„Scorpionul“

Narmer

DINASTIA I

3050–2890

Hor-Aha

Anedjib

Djer

Semerkhet

Djet

Ka

Den

NUME REGALE	
„SCORPIONUL“ <i>Numit după scorpionul gravat pe capătul sceptrului său</i>	Djet („Cobra lui Horus“)
NARMER <i>Nume Horus Narmer („Dracul-de- mare care lovește“)</i>	DEN <i>Nume Horus Den („Horus cel care lovește“)</i>
HOR-AHA <i>Nume Horus Hor-Aha („Șoimul luptător“)</i>	ANEDJIB <i>Nume Horus Anedjib („Sigură-i e inima“)</i>
DJER <i>Nume Horus Djer („Horus care sprijină“)</i>	SEMERKHET <i>Nume Horus Semerkhet („Prieten grijuliu“)</i>
DJET <i>Nume Horus</i>	Ka <i>Nume Horus Ka („Brațul său e ridicat“)</i>

Civilizația egipteană începe, conform lui Manethon, cu unificarea celor Două Țări, anume Egiptul de Sus și cel de Jos, sub un singur suveran. O dată deseori utilizată este în jurul anului 3100 î. Hr., la care s-a ajuns, în mare măsură, calculând în urmă în funcție de datele astronomice cunoscute, legate de date știute ale domniilor timpurii (vezi mai sus, p. 13). Întrebarea esențială este: cine a fost primul rege care a unificat cele două regate? Tradiția îi atribuie această realizare când lui Narmer, când lui Menes, care pot foarte bine să fie una și aceeași persoană. Există, de asemenea, un „Rege Scorpion“ care apare în peisaj. Unii îi plasează pe el și pe Narmer, succesiv, într-o Dinastie „0“, între circa 3150 și 3050 î. Hr.

O dovadă palpabilă în acest sens o oferă descoperirile lui J.E. Quibell, în urma săpăturilor din Hierakonpolis, în Egiptul de Sus, în anii 1897–1898. Hierakonpolis era anticul oraș Nekhen, pe malul vestic al Nilului, la nord de Assuan, fiind dedicat zeului cu cap de șoim Horus. Amplasamentul acestui oraș din Perioada Dinastică Timpurie este cunoscut ca fiind Kom el-Ahmar, în traducere literală, „dâmbul roșu“. Săpăturile de-aici au scos la iveală câteva

SE TERMINĂ PERIOADA
PREDINASTICĂ

ÎNCEPE PERIOADA DINASTICĂ TIMPURIE

„Scorpionul“
Narmer
(datele exacte
necunoscute)

DINASTIA „0“

3160

3150

3140

3130

3120

3110

3100